

हस्तप्रतनी प्रशस्तिमां प्राप्त नगरो के गामो अंगेनी ऐतिहासिक सामग्री : एक नोंध

डॉ. कनुभाई शेट

गुजरात प्रदेशनी ए विशेषता छे के अेना हस्तप्रत ग्रंथभंडारोमां लाखोनी संख्यामां हस्तप्रतो सचवायेली छे. समयनी अपेक्षाअे ई.स. दशमा-अगियारमा सैकाथी आरंभी वीसमा सैका पर्यंत, प्रारंभमां ताडपत्र पर लखायेली अने पछीथी कागळ पर लखायेली लाखोनी संख्यामां हस्तप्रतो मळी आवे छे. भाषानी दृष्टिअे जोईअे तो संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश, प्राचीन गुजराती-राजस्थानी वगैरे भाषामां आवी हस्तप्रतो रचायेली-लखायेली छे । प्राचीन-मध्यकालीन गुजरातनुं आ हस्तप्रतोनुं साहित्य प्रायः जैन मुनिओने हाथे रचायेलुं, लखायेलुं के लखायेलुं छे । आ संदर्भमां अेम कही शकाय के जैन मुनिओ वर्षात्रतुमां एक स्थळे स्थिरवास करीने अने शेष काळमां विविध स्थळोअे विहार करीने धर्मोपदेश आपता । आ काळ दरम्यान तेमना वडे अनेक कृतिनी रचना कस्वामां आवी होय के नकल थई होय तेना स्थलनो ते कृतिमां के कृतिना अंतभागमां निर्देश करवामां आव्यो होय छे । आथी आपणने हस्तप्रतोमां - अेना अंतभागमां - प्रशस्तिमां भारतभरना विविध नगरो के गामोनो उल्लेख प्राप्त थाय छे । आ उल्लेखमां संवत/साल, पक्ष, तिथि, वार के क्वचित ऋतुनो निर्देश होय छे । ते सिवाय ते नगर के गाम कया प्रदेशमां आव्युं छे तेनो उल्लेख होय छे के क्वचित ते नगर के प्रदेशना शासक (राजा)नो उल्लेख होय छे । आम आ परथी आपणने ते नगर के गामनो ते ते समयना अस्तित्व अंगेनो निर्देश मळे छे । केटलाक नगरो के गाममां के ज्यां खास करीने आवी रचना के नकल थती, जेमके पाटण, स्थभंतीर्थ (खंभात), अमदावाद के जेसलमेर । अेटले आवा नगर के गामना छेक प्राचीनकालथी आरंभी आज पर्यंतना निर्देशो आवी प्रशस्तिओमां उल्लेखायेला होय छे । जे ते ते नगरना के गामना सुदीर्घकालीन अस्तित्वने सूचवे छे । वळी केटलाक नगर के गाम ते ते समये जे जे नामे प्रचलित हता तेनी तारीखवार माहिती मळे

છે । જેમકે કપડવંજ, ખંભાત, વડોદરા અનુક્રમે કર્પટવાણિજ્ય, સ્થભંતીર્થ, વટપ્રદ તરીકે ઓઢાવાતાં ।

(અ) આ પ્રશસ્તિમાં સંવત્/સાલ-માસ-પક્ષ-તિથિ-વાર-નગર અને શાસક અંગે ઝલ્લેલ મઢે છે । જેમકે

(૧) સંવત ૧૪૧૨ વર્ષે પોષમાસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ શ્રામદ અણહિલ પત્તને પાતસાહ શ્રી અહમ્મદ વિજય રાજયે લિખિતમ્
નીશીથ-ચૂર્ણિ

(૨) સં. ૧૫૧૩ વર્ષે કાર્તિક સુદિ ૧૨ રવૌશ્રીમદ અણહિલપુર પત્તને, શ્રીકૃતબવિજય રાજયે ... મેઘદૂતાલ્લ્યં કાવ્યમ્ લિખિતમ્

-મેઘદૂતકાવ્ય

(૩) સંવત ૧૫૪૧ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૨ દિને મંડપ મહાદુર્ગે સુરતાણ ગ્યાસસાહ વિજયરાજે શ્રીપત્તનમધ્યે ... લિખિતમ્
-આનંદસુંદર કાવ્ય

(૪) સંવત ૧૬૧૧ સહસિમાસે વલક્ષે પક્ષે પૂર્ણિયાસ્યાં તિથૌ... શ્રીનવાનગરે જામશ્રી લાલ્લાવિજયિનિ રાજયે ... લિખિતમ્
તર્કભાષામ્

(૫) સંવત ૧૫૮૦ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૦ દશમ્યાં શનિવારે મૂલનક્ષત્રે શ્રીસોજતીનગર્યા રાયશ્રી વીરમદેવવિજય રાજ્યે .. લિખિતમ્
-ભગવતીસૂત્ર

(૬) અથ સંવત ૧૬૮૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસ વદિ ૨ સ્થાનેશ્વરરાલ્લ્ય નગરે કુરુક્ષેત્રોપકષ્ટે સાહ સલમીં જહાંગીર રાજયે .. લિખિતમ્
- ત્રૈલક્યદીપક પ્રબંધ

(૭) સંવત ૧૬૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૭ ધલ્લૂસ્થાને પતિસાહ સુરતાણ જલાલદીન અકબર મહારાજ્યે ... લિખિતમ્

ઉત્તરાધ્યનસૂત્ર વૃત્તિ

ब) केटलाक नगरोना प्राचीन नामोना उल्लेख मळे छे

१. जेमके कपडवंज अंगे

(१) संवत १४८० पुष्याकें कर्पटवाणिज्ये लिखितम्

- राजप्रश्रीय सूत्र

(२) संवत १६७७ वर्षे अश्विन सित ९ सोमे कर्पटवाणि-
ज्यनगरे लिखितम्

- कल्पसूत्र अवचूरि

२. महेसाणा अंगे

(१) संवत १५०९ वर्षे आसो सुदि १० शनौ श्रीमहीशानपुरे
लिखिता..... प्रतिष्ठाविधि

३. वडोदरा अंगे

संवत १६४९ वर्षे मागसिर वदि ९ दिने रविवारे वटपदनगरे
लिखितम्

प्रतय आराधना

४. सुरत अंगे

संवत १७६६ वर्षे शाके १६२८ प्रवर्तमाने श्रावणमासे कृष्णपक्षे
११. सूर्यपुर मध्ये लीपीचक्रे.

प्रश्न व्याकरण स्तबक

५. खंभात अंगे

(१) संवत १६१८ वर्षे वैशाख वदि १४ शुके श्रीस्तभतीर्थ
मध्ये ... लिखितम्

प्रश्न व्याकरण

(२) अधेह श्री स्तंभतीर्थे संवत १४७९ वर्षे ...
परिशिष्टपर्वचरित्रं लिखितम्

परिशिष्ट पर्व

(ક) કેટલાક બનાવો અંગે ઉલ્લેખ

સંવત ૧૬૮૭ ગૂર્જરદેશ વ મહતિ દુઃકાલે મૃતકોસ્થિગામે જાતે શ્રીપત્તને નગરે

વિશેષશતક

નોંધ : આ પ્રકારની ઐતિહાસિક સામગ્રી નો સમાવેશ કરતી પ્રશસ્તિના સંગ્રહના કેટલાક ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે.

૧. જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ. સંપા. મુનિ જિનવિજયજી ।
૨. પ્રશસ્તિસંગ્રહ (બે ભાગમાં) સંપા. અમૃતલાલ શાહ ।
૩. પ્રશસ્તિસંગ્રહ. સંપા. ભૂજબલી શાસ્ત્રી ।
૪. જૈનગ્રંથપ્રશસ્તિસંગ્રહ (ભાગ ૧-૨) સંપા. પરમાનંદ શાસ્ત્રી ।
૫. પ્રશસ્તિસંગ્રહ સંપા. કસ્તુરચંદ કાસલીવાલ ।

આ ઉપરાંત પ્રતિમાલેખ (પાષાણ અને ધાતુ)ના લેખસંગ્રહોમાં પણ આવા પ્રકારની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય તે ઉલ્લેખનીય છે ।

